

Дијалекти српскога језика: истраживања, настава, књижевност 1

Зборник радова с међународног скупа
одржаног 11. и 12. априла 2014. године у Лесковцу

Уређивачки одбор:

др Радмила Жугић, научни саветник ■ *др Јордана Марковић*, редовни професор ■ *др Веселинка Лаброска*, редовни професор (Македонија) ■ *др Димитри Бело*, редовни професор (Албанија) ■ *др Миодраг Јовановић*, редовни професор (Црна Гора) ■ *др Михај Радан*, редовни професор (Румунија) ■ *др Надежда Јовић*, ванредни професор ■ *др Најда Иванова*, редовни професор (Бугарска) ■ *др Стана Смиљковић*, редовни професор ■ *др Сунчица Денић*, редовни професор ■ *др Тања Петровић*, ванредни професор (Словенија) ■ *Драган Радовић*, технички секретар Скупа

Уредник:
Радмила В. Жугић

Лесковачки културни центар ■
Педагошки факултет у Врању, Универзитет у Нишу

Лесковац – Врање
2016

Издавачи:
Лесковачки културни центар ■
Педагошки факултет у Врању, Универзитет у Нишу

За издаваче:
Сања Цонић
Сунчица Денић

Рецензенти:
Драга Бојовић ■ Михај Радан ■ Стана Смилковић ■
Сунчица Денић ■ Тања Петровић

Штампа:
Свен, Ниш
Тираж: 300

Публикација (ZbDSJ1.pdf) је доступна на следећим сајтовима:
<http://www.lkc.org.rs/index.php/izdavacki-program/zbornik>
<http://www.pfvr.ni.ac.rs/publikacije.php?oblast=249>

Текст је припремљен уз помоћ система за коришћење карактера ЗРЦола (ZRCola) (<http://ZRCola.zrc-sazu.si>), који је у Научноистраживачком центру САЗУ у Љубљани (<http://www.zrc-sazu.si>) развио Петер Вајс.

Садржај

- 9** *Недељко Богдановић*
Поздравна реч на отварању Скупа, Лесковац, 11. април 2014
- 13** *Радмила В. Жугић*
Уводна реч
- I**
- 19** *Радмила В. Жугић*
Брок као истраживач говора „најјужније Србије“
- II**
- 29** *Јордана С. Марковић*
Језик у делима Боре Станковића
- 39** *Даница Т. Андрејевић – Ана М. Андрејевић*
Поетска функција дијалекта у поезији Ратка Поповића
- 49** *Најда И. Иванова*
Путовање по Србији кроз поглед словеначког писца Антона Ашкерца (1856–1912): лингвистички аспекти имаголошке интерпретације
- 59** *Јелица Р. Стојановић*
Употреба инфинитива (и конкурентног средства *да* + презент) у Његошеву језику
- 77** *Драгомир Ј. Костић*
Књижевност старе или јужне Србије – особеност дијалекатског
- 91** *Димитар Б. Пандев*
Македонскиот дијалектен/народен јазик во македонската литература (во 19. и во првата половина на 20. век)
- 99** *Валентина Ц. Бондџолова*
Диалектите и диалектизмите в езика на съвременните меди
- 107** *Радмила В. Жугић*
Дијалекатски творбени елементи у песничком језику Власте Ценића

- 115** *Марина Ј. Шафер*
Анализа млађег икавског дијалекта у роману *Snaš Kata na mrginju*
Габријеле Диклић
- 125** *Драган В. Лилић*
Дијалекатска фразеологија у делу *Мана Лужничћи* Драгослава
Манића Форског
- 135** *Голуб М. Јашовић*
Анатомска лексика у збирци стихова *Купен петл* Драгана Радовића
- 145** *Марина М. Николић – Сања С. Алексић*
Дијалекат као језик романа *Лина тврђа од камена*
- 159** *Ана М. Јањушевић Оливери – Драгана И. Радовановић*
Функционалност дијалектизама у драми *Пелиново* Жарка
Команина
- 171** *Тања Ж. Антић – Гордана С. Драгин*
Село гори и тако кроз социолингвистички и културолошки окулар
- 181** *Сунчица М. Денић*
Народно песништво у *Речнику говора југа Србије* Момчила
Златановића
- 189** *Стана Љ. Смиљковић*
Дијалекатско језичко наслеђе у народној песми јужне Србије
- 197** *Данијела М. Поповић*
Елементи усмених тужбалица и погребних обредних манифестација
у партизанским песмама
- 211** *Драгана С. Новаков*
Неке дијалекатске црте у тешањској *Епистолији* из XIX века
- 217** *Душан М. Благојевић*
Књижевноуметничке вредности комада *Наша работа* Сретена
Динића
- 221** *Радивоје М. Жугић*
Дијалекти у новинарству
- 229** *Милена М. Станковић*
Симболика родног звука у делу Радосава Стојановића
- III**
- 241** *Михај Н. Радан*
Последице вишевековног развоја периферних српских говора
на мултиетничком простору румунског Баната

- 257** *Предраг Р. Степановић*
Кратак преглед српских говора у Мађарској (Ранија испитивања српских дијалеката у Мађарској)
- 269** *Миљана-Радмила Ускату*
Допринос румунских и страних слависта истраживању српских банатских говора
- 275** *Владан З. Јовановић*
О актуелним променама у језичкој структури српског говора у Батањи (Мађарска) и очувању српског језика уопште из угла социолингвистике
- 285** *Миодраг В. Јовановић*
Говори дурмиторског краја у односу на норму савременог српског језика
- 303** *Гордана С. Драгин*
Иновације на прозодијском плану у српском језику
- 313** *Веселинка Т. Лаброска*
За некои морфосинтаксички промени во вратничко-полошките говори
- 319** *Милица ЈБ. Стојановић*
Полипрефигирани глаголи у говору тимочког краја
- 331** *Зоран М. Симић*
Конкурентност беспредлошког датива и генитива с предлогом *код* као формализаторā просторне адлативности у романијским говорима Старог Влаха
- 343** *Стефан Ж. Милосављевић*
Прилошка значења предлошко-падежних конструкција са предлогом *од* у говору младих у Лебану
- 355** *Саша А. Савић*
Енглески језик у свакодневној комуникацији младих у Власотинцу
- IV**
- 369** *Марина С. Јањић*
Афективне стратегије у настави акцената на подручју призренско-тимочког дијалекта
- 381** *Татјана Г. Трајковић*
Дијалекатско окружење и настава српског језика као нематерњег код Албанаца
- 393** *Бојана С. Милосављевић*
Однос стандардних и дијалекатских облика неких речи са гласом *х* у говору студената Учитељског факултета у Београду

- 403** *Јелена Д. Михајловић*
Усвајање нових знања из граматике учењем на погрешкама
- 415** *Биљана Р. Мичић*
Приче о речима (*Бучумике* Недељка Богдановића – могућност примене у настави лексикологије у трећем разреду средње школе)
- V**
- 423** *Надежда Д. Јовић*
О неким народним медицинским терминима у говорима југоисточне Србије
- 437** *Драга И. Бојовић*
Тумачења и перспективе семантизације фразеолошких јединица у дијалекатском рјечнику (са посебним освртом на сазнања у русистици)
- 447** *Наташа М. Миланов*
О семантичким дијалектизмима на примеру фитонима
- 457** *Данијела С. Станић*
Називи за боје у неким призренско-тимочким говорима
- 465** *Dhimitri L. Bello – Merima H. Krijazi*
Славизми у албанском језику и њихов актуелни статус
- 473** *Јадранка Ж. Милошевић*
Клетве и благослови у долини Млаве са лингвистичког и етнолошког становишта
- VI**
- 483** *Жарко С. Бошњаковић*
Како би још могао изгледати дијалекатски текст
- 499** *Бранкица Ђ. Марковић*
Научни и културни значај дијалекатских текстова (Прилог грађи о пинтерском занату: село Буковац у Срему)
- 511** *Тања З. Милосављевић*
Рад Ане Плотњикове на етнолингвистичкој географији Јужних Словена
- 519** *Марија Р. Илић*
Вернакуларна аутентичност у српској дијалектологији: критичко преиспитивање
- 531** *Тања Ж. Петровић*
Дијалекат као перформанс

Однос стандардних и дијалекатских облика неких речи са гласом *x* у говору студената Учитељског факултета у Београду

Бојана С. Милосављевић*

У раду се на основу неформалног теста знања спроведеног међу студентима Учитељског факултета у Београду (са наставним одељењем у Вршцу), који су носиоци различитих говорних идиома, анализира однос употребе стандардних и нестандартних (дијалекатских) облика неких речи са гласом *x* (нпр. облика глагола *дахнути* / *данути* душом, *омахнути* / *оманути* на испиту, *махнути* итд.; именица: *снаха* и *снаја*; аористних облика: *дођох* и *дођо* итд.). Однос се посматра у контексту актуелног стања и текућих промена и процеса у савременом српском језику.

Кључне речи: српски језик, глас *x*, нестандартни (дијалекатски) облик, стандардни облик, разговорни језик

1 Однос стандарда, као посебног идиома, подсистема једног језика, и његових других идиома (дијалекта, жаргона, разговорног језика и др.) сагледава се најчешће у контексту динамичних и иновационих процеса у домену језичке употребе и учења језика. Ти процеси доприносе развоју језика и његовом функционисању на свим плановима. Условљени су когнитивним, прагматичко-мотивационим, културним и социјалним факторима. Препознају се на већини језичких нивоа, а највидљивији су, према досадашњим језичким анализама, на лексичком и творбеном плану, али, такође, и на синтаксичком^{III}. Као нове појаве у језику, најчешће се истичу урбанизација говорног језичког израза преласком савременог језичког стандарда из вуковске фолклорне фазе у претежно урбану фазу, затим интелектуализација језика наглим приливом нових речи и позајмљеница којима се надокнађује недовољни творбени потенцијал домаћег вокабулара, као и појачана раслојеност у лексичком систему и издвајање нових социјалних жаргона (омладинског, криминалног, школског, политичког итд.) (Клајн 1996: 38–39, 46;

Овај рад је настао у оквиру пројекта 178009 *Лингвистичка истраживања савременог српског језика и израда Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ*, који у целини финансира Министарство за просвету и науку Републике Србије. Прочитан је на Првом међународном научном скупу *Дијалекти српског језика: истраживања, настава, књижевност* 1, који је одржан у Лесковцу, 11. и 12. априла 2014.

* bojmilosav@ptt.rs; Универзитет у Београду, Учитељски факултет, Београд, Србија
^{III} Бројне су научне конференције посвећене овој теми на којима се приступало назначеној језичкој појави и са синхроног и са дијахроног аспекта у области нормативистике, синтаксе, лексикологије, али и дијалектологије.

Ристић 2006: 14). Са комуникацијског аспекта, у последње време, како показују славистичка истраживања, посебно су занимљиве за разматрање нове појаве у култури говора, као што су дијалогичност у јавној комуникацији, присуство личносног начела, ословљавање саговорника са „ти“, спонтани говор у званичним ситуацијама, отворено исказивање емпатије и антипатије према саговорнику, замена јавног говора слободним избором говорних средстава, при чему је последица свега тога смањена одговорност учесника јавног говора према језичкој норми (Ристић 2006: 15)¹²¹. Лингвиста В. Лубаш, у том смислу, говори о тзв. разговорној врсти језика, чији се удео у јавној комуникацији у последњим деценијама снажно повећава, па је, сходно томе, неопходно нормирање те врсте језика, и нужно признавање двеју варијантних врста у стандарду словенских језика (Лубаш 2009: 5).

Назначене нове промене и тенденције у језику, осим у научном опису, требало би да нађу одговарајуће место и у образовном, наставном систему. Досада се у настави, када се говорило о односу стандарда и других језичких идиома, углавном говорило о нужности доминације стандарда и потискивања свих осталих подсистема, идиома. Либералнији однос према нестандартним идиомима, нарочито према дијалекту, прихватљив је био већином из књижевноуметничких разлога (Јовић 1985: 136–137, према Бошњаковић 2009: 341). Дијалектолози пак истичу да се систематским образовним процесом код ученика треба подједнако развијати и љубав према стандарду и љубав према дијалекту, као и према другим идиомима. Тако би се ученици функционално описменили и били способни да, у зависности од комуникативне ситуације, доследно употребљавају сваки од идиома (Бошњаковић 2009: 342). Неких помака у настојању да ученици стекну ову врсту компетенције налазимо у основношколским и средњошколским уџбеницима. Наиме, поједини аутори ових уџбеника у своје књиге уврштавају и примере за разноврсне говорне жанрове разговорног стила (писање имејлова, писање ес-ем-ес порука итд.) како би ученици овладали и овим видом комуницирања, или, с друге стране, користе одређене форме говорних жанрова (вицеве, анегдоте, рекламе, огласе и др.) за илустрацију (не)пожељних језичких (граматичких и лексичких) појава, али и за указивање на постојање ових жанровских форми и на колоквијални стил у јавној комуникацији.

Свесни потребе за нужним овладавањем стандардом у процесу образовања, али свесни и чињенице да се и у писаној и говорној употреби језика динамично преплићу стандард и нестандарт (дијалекат, разговорни језик и др.), желели смо једним мањим испитивањем да укажемо на овај интерактивни однос између стандардног идиома и нестандартних идиома, пре свега дијалекта, разматрајући примере појединих речи са гласом *x* у говору будућих учитеља.

Наиме, на основу неформалног теста знања спроведеног међу студентима треће године Учитељског факултета у Београду (са наставним одељењем у Вршцу), који су носиоци различитих говорних идиома, анализирали смо

¹²¹ О ословљавању саговорника у политичким ток-шоу емисијама и о исказивању учтивости у језику телевизије в. Вуксановић и Милосављевић 2005.

однос употребе стандардних и нестандартних (дијалекатских) облика неких речи са гласом *x* (нпр. стандардног облика глагола *дахнути* и његовог дијалекатског лика *данути* у изразу *да(x)нути* душом, глагола *омахнути*, односно *оманути* у контексту *ома(x)нути* на испиту, *замахнути*, односно *заманути* шаком, *подбухнути*, односно *подбунути* у лицу итд.; именица: *снаха* и *снаја*, *грехота* и *греота*; придева: *храпав* и *рапав*, *хрскав* и *рскав*, *хрускав* и *рускав*; аористних облика за 1. лице јдн.: *дођох* и *дођо*, *дочеках* и *дочека* итд.). У већини случајева дијалекатски облици ових речи – дакле, облици без гласа *x*, одлика су разговорног језика. И у говору оних говорника који добро владају стандардом често се могу чути неки од ових нестандартних (дијалекатских) облика речи. Стога је циљ анализе био (1) установити колико су студенти, као будући учитељи, након одслушаних и положених испита из групе Српски језик (Српски језик 1 (фонетика са фонологијом, морфологија са творбом речи и синтакса), Српски језик 2 (лексикологија са лексикографијом) и Правопис и књижевнојезичка норма) усвојили стандардне облике ових речи, имајући у виду то да је глас *x* у већини народних говора ишчезао, док норма прописује употребу овог гласа углавном тамо где му је по етимологији место, као и (2) утврдити у којој мери се у њиховом говору успоставља равнотежа између нестандартних и стандардних језичких јединица са гласом *x*, као што се та равнотежа, како су то нормативисти већ забележили на српском језичком подручју, успоставила код глаголских придева *подбухао* и *подбуо* (Правопис 2010; Пипер и Клајн 2013). Шири контекст у коме се посматрају ове појаве у говору студената јесте актуелно стање и текуће промене и процеси у савременом српском језику.

2.1 Но, пре него што изнесемо наша запажања у вези с наведеном темом и спроведеним истраживањем, подсетићемо се неких чињеница у вези са развојем, дистрибуцијом и нормативним статусом гласа *x* у српском језику.

Говорећи о двама правцима развоја консонантизма у српскохрватском језику, П. Ивић је, као први правац, истакао проширење система африката (тј и дј еволуирали су у *ћ* и *ђ*) а, као други, ликвидацију појава безвучних шумних консонаната без одговарајућих звучних парњака (ф, х), где је у већем делу штокавских говора *x* једноставно испало или су се на његовом месту јавили други гласови (в, ј, у једној ареи на југозападу и југоистоку г и к). Према његовим историјским и дијалектолошким истраживањима, глас *x* се у говори-ма углавном чува под утицајем страних језика, грчког, турског, албанског. У приморским говорима око Дубровника и у Црној Гори глас *x* егзистира због контакта са чакавским говорима, што, према Ивићу, чување ове фонеме представља прост архаизам (Ивић 1991: 75–108).

Вук Караџић, установљавајући књижевни језик, држао се правила да се глас *x* пише (и изговара) тамо где му је по етимологији место: у речима *хлеб*, *храна*, *храст*, *махати* / *хвала*, *хвалити*, *схватити*; затим, у ген. мн. придева, заменица и бројева: *младих*, *старих*, *мојих*, *првих*, у аористним облицима: *видех*, *скочих*, у облицима имперфекта: *говорах*, *рађах*, *читах* (Правопис 2010).

Према овако датом опису дистрибуције и функције гласа *x* у књижевном језику, као општи закључак може се извести да се глас *x* у савременом стандардном језику јавља као *морфолошко обележје граматичких категорија*, нпр. 1. лица једн. аориста, 1. лица једн. имперфекта, ген. множине придева, заменица, бројева, и као *лексичко обележје* на плану израза стандардног облика појединих лексема.

У процесу школског образовања, при усвајању књижевнојезичке норме, подједнако се инсистира и на једном и на другом случају писања и изговарања гласа *x*. Јер, како је Б. Милетић својевремено запазио, *x* је „глас који изумире и који би, вероватно, сасвим изумро, да на изговор не утиче писмо и школа” (Милетић 1933: 115). Много је сложеније, наравно, усвајање нормативних правила у вези са писањем гласа *x* када је он лексичко обележје стандардних облика појединих лексема, будући да има велики број речи у српском језику при чијем писању и изговору се одступа од општег правила писања гласа *x* (*трнути*, *трлеж*, *танан*, *сат*, *историја*, *историјски*), као и због тога што се код неких речи допуштају и двојаки облици па се равноправним сматрају и облици са гласом *x* и без њега итд. (*ајвар* и *хајвар*, *алка* и *халка*, *алас* и *халас*, *алва* и *халва*, *ало* и *хало*, *уво* и *ухо*, *глув* и *глух*, *сув* и *сух*) итд. (Правопис 2010).

Имајући у виду ову фонетско-фонолошку нестабилност гласа *x* у савременом стандардном српском језику, као и то да га већина народних говора нема, ми смо желели нашим истраживањем да у говору студената утврдимо однос стандардних и нестандартних (дијалекатских) облика речи и у случају када је глас *x* морфолошко обележје и у случају када је глас *x* лексичко обележје стандардних облика. За испитивање ове језичке појаве у наведеним случајевима одлучили смо се зато што је глас *x* „учени“ глас, тј. глас који се у школском образовном систему путем правоговора и правописа усваја и као морфолошко обележје граматичких категорија и као лексичко обележје стандардних облика. Сматрамо да се усвајање гласа *x* као обележја морфолошке категорије тиче стицања граматичке компетенције и овладавања граматичком нормом, а да се усвајање гласа *x* као лексичког обележја стандардног облика појединих речи тиче стицања комуникативне (прагматичке) компетенције и овладавања лексичком нормом. Правилна употреба говора подразумева и једну и другу врсту компетенције, као и владање и једном и другом врстом норме. Но, без обзира на то, наша полазна претпоставка је да је у говору граматичка норма постојанија и говорнике више обавезује на поштовање правила него што је то случај са лексичком нормом.

2.2 Упитник на основу којег је скупљена грађа за овај рад, конципиран је на следећи начин. Облици речи у којима је глас *x* морфолошко обележје, као нпр. у облику 1. лица једн. аориста, добијани су у контексту, тако што је увек био дат глагол свршеног вида који је требало у одређеној реченици употребити. Контекстуализованим реченицама служили смо се и онда када смо испитивали употребу стандардних и дијалекатских облика речи са гласом *x*, типа *кихнути* и *кинути*, *подбухнути* и *подбунути*, *снаха* и *снаја* итд., с тим што је студент требало да подвуче од два понуђена облика онај који употребљава.

Овде напомињемо да од студената нисмо захтевали да напишу или подвуку облик који сматрају књижевно исправним, већ да напишу или подвуку онај облик који је њиховом језичком осећању ближи, који користе у говору, за који знају итд. Таквом формулацијом захтева желели смо да добијемо увид у њихову језичку праксу, јер смо сматрали да тако можемо испитати однос усвојеног знања језика (изван образовања) и стеченог, наученог знања језика (током образовања) (в. Прилог).

Наши закључци проистекли из оваквог истраживања јесу следећи.

Глас *x* као морфолошко обележје граматичких категорија

(1) Облик 1. лица јединине аориста се углавном употребљава у складу са граматичким правилима и књижевнојезичком нормом; дакле, са гласом *x*.

Велика већина испитаних студената је одговорила да би написали: *не дочеках* у контексту: *Чекао сам пријатеља читав дан, али га не дочеках*; *не погледах* у контексту: *Не погледах ко ме је звао*; *бих дошао* у контексту: *Свакако бих дошао на рођендан да си ме позвала*; *испричах* у контексту: *То је то! Ето, испричах ти целу причу на брзину!*

Од стотину испитаних, само је једанаест студената написало неки од ових облика погрешно – без гласа *x*, и то су углавном били облици гл. *дочека-ти* и *отићи* (*дочека* и *одо*).

(2) У неким контекстима, међутим, многи студенти су употребљавали уместо аориста понуђеног глагола свршеног вида неки други његов облик, или су, што је чешће било, употребљавали несвршени видски парњак понуђеног глагола у презенту. Тако су у контексту *Ја управо дођох*, врло често користили *Ја управо долазим*, дакле, заменили су гл. *доћи* глаголом *долазити*. Више од 50% студената је тако одговорило, без обзира на то што је у загради био понуђен глагол *доћи*. Контекст, наравно, дозвољава и презент глагола *долазити*, али је захтев на тесту био да се употреби глагол *доћи*, а не гл. *долазити*. Једном студенту је за дати контекст више одговарао глагол *стизати* него *доћи*, па је написао: *Ја управо стижем*.

За контекст *Ти ме чекај овде, а ја сад одох да донесем нешто за јело* дванаест студената је уместо *одох* употребило *идем*; дакле, презент гл. *ићи*, тј. презент несвршеног видског парњака глагола *отићи*. Троје студената је употребило презент гл. *одлазити*, па је написало: *Ти ме чекај овде, а ја сад одлазим да донесем нешто за јело*.

У контексту: *То је то! Ето, испричах ти целу причу на брзину!* Од стотину испитаних осамнаест је употребило футур први: *То је то! Ето, испричаћу ти целу причу на брзину!*, иако контекст можда и не би дозвољавао употребу футура првог. А петоро студената је употребило перфекат гл. *испричати*; дакле, они су написали: *То је то! Ето, испричао сам / испричала сам ти целу причу на брзину!*, где би се заиста и могао, без икаквих огрешења о граматику, употребити и перфекат.

Разлози за овакву употребу глагола могли би бити двојаки. С једне стране, могло би се радити о недовољној граматичкој компетенцији испитаника о

аористу која је проузрокована пропустима у систему образовања, док би се, с друге стране, могло радити о процесу инхерентном језику, а то је супституција аориста презентом и перфектом, чији се крајњи исход засад можда и не може предвидети, али који би у неком тренутку могао довести и до упрошћавања система глаголских облика у савременом српском језику, бар што се тиче облика за исказивање прошлости.

Глас *x* као лексичко обележје стандардних облика речи

Када је у питању глас *x* као лексичко обележје стандардних облика речи, нпр. глагола *духнути*, *заглухнути*, *оглухнути*, *замахнути*, *одмахнути*, *омахнути*, *одахнути*, *дахнути*, *подбухнути*, *кихнути*, затим именица *снаха*, *грехота*, *страх* и придева *храпав* и *хрскав*, анкета је показала да у говору студената код појединих речи нема јасних разграничења између стандарда и одступања од стандарда. Показује се да се неке речи чешће користе у нестандартном, дијалекатском облику него у стандардном – гл. *духнути*, *омахнути*, *кихнути*, *дахнути*, *подбухнути* и именица *грехота* користе се без гласа *x*, а именица *снаха* у облику *снаја* или *снајка*. За неке пак можемо рећи да се користе више у стандардном него у нестандартном, дијалекатском облику – *заглухнути*, *оглухнути*, *замахнути*, придеви *храпав* и *хрскав*, али није занемарљив ни број оних који користе дијалекатски облик ових речи. А неке се речи врло ретко користе у дијалекатском облику, дакле чешће се правилно користе него погрешно, нпр. гл. *одахнути* и *одмахнути*.

Међутим, како се у анкети показало, много је више глагола који се користе у дијалекатском облику, него оних који се користе у стандардном облику. Ако погледамо статистичке податке, они нам о томе казују на следећи начин.

(1) Ниједан студент од стотину испитаних, у датом контексту, не би употребио глагол *духнути* са гласом *x*, већ без њега; дакле, сви би рекли *Кад ветар дуне свом силином, прозори затрепере*, а не *Кад ветар духне свом силином, прозори затрепере*, иако то лексичка норма прописује.

(2) Само је један студент написао: *Велики број студената омахне на испиту*, а сви остали: *Велики број студената омане на испиту*, што такође није у складу са језичком нормом.

(3) Троје студената се изјаснило да би рекло: *Ја кихнем бар једанпут на дан*, односно *Дајте, људи, да дахнемо душом*, док би сви остали рекли онако како није по стандарду, а то је: *Ја кинем бар једанпут на дан*, односно *Дајте, људи, да данемо душом*.

(4) По двадесетак студената је написало да говори: *Од јаке експлозије уши загну*, односно *Замало да оглунем од толике вике* и *Нервозни младић замане шаком па удари у сто*; док су остали написали да би рекли *...уши заглухну*, *...оглухнем од вике*, и *...замахне шаком*.

(5) Само четири студента би рекло *Стари људи често само одману главом и млади знају шта им ваља чинити*, а не *Стари људи често само одмахну главом и млади знају шта им ваља чинити*, док би дванаесторо студената рекло *Идем у собу да оданем мало*, а не *Идем у собу да одахнем мало*.

На какав закључак нас све ово наводи?!

Студенти су, можемо рећи, употребили у стандардном облику оне глаголе који су семантички прозирни и где се јасно види да је *x* по етимологији ту: јасно је да је *одмахнути* у вези са речју *мах* и глаголом *махнути*, а *одахнути* са речју *дах*. Исто тако су скоро без погрешке употребили и именицу *страх* у реченици: *Страх ме је да уђем у овај подрум*.

Међутим, нису им блиски стандардни облици неких глагола јер се у говору углавном користе у облику који није стандардом прописан. Такви су гл. *духнути*, *омахнути* у значењу 'лоше урадити неки посао', *кихнути*, *дахнути*, *подбухнути*. Иако је норма у погледу ових глагола јасно дефинисана, не може се занемарити чињеница да се управо на примеру њих потврђује оно о чему се у науци о језику већ говори, а то је да се у српској језичкој средини, као и у другим словенским срединама, тежи ка промени хијерархије стандарда и не-стандарда (колоквијалности). Заправо, како су већ неки слависти назначили, може се говорити о нестанку хијерархије и о успостављању равнотеже између стандарда и нестандардних (колоквијалних) идиома нашег језика. Јер, стална је интеракција између стандарда и супстандарда, „а та интеракција каткад доводи до модификације, прекрајања стандардних средстава за потребе супстандарда“ (Ћорић 2009: 96), а смер модификације иде ка супстандарду. А то би, према И. Ликомановој, уједно били и „неки аргументи у прилог чињеници да својом великом варијативношћу српско подручје не показује оштре границе између идиома, већ су центри стандарда и нестандарда често близу један другоме“ (Ликоманова 2012: 154).

У науци, како примећујемо, можемо изнаћи аргументовано образложење за овде представљени однос стандардних и дијалекатских облика речи са гласом *x* у говору студената Учитељског факултета у Београду. Верујемо да је слична ситуација и у говору већине носилаца српског језика. Међутим, иако се у стручној литератури може адекватно научно објаснити овај однос стандарда и нестандарда, не постоји адекватан опис овог односа у уџбеничкој литератури и литератури сличног карактера. У уџбеницима, језичким приручницима итд. углавном се пажња поклања граматичкој норми, док се лексичка норма и лексичко раслојавање или занемарују или се на њих поједностављено указује представљајући целокупни проблем лексичког нормирања и раслојености лексике само као проблем жаргонизама, позајмљеница, архаизама, покрајинизама и сл.

Отуда би, према нашем мишљењу, у образовном процесу требало у истој мери посветити пажњу усвајању стандарда, али и указивању на интерактивни однос између стандарда и нестандарда (у првом реду дијалекта и разговорног језика), који се среће у свакодневној говорној пракси. Један од начина да се то постигне у школи и настави јесте израда тзв. диференцијалних граматика, али и сличних диференцијалних језичких приручника из области говорне културе, културе изражавања, стилистике, језика у употреби, језика у свакодневној комуникацији и сл. Само на тај начин би се задовољили захтеви нужни и за стицање лингвистичке компетенције и за стицање комуникативне компетенције у учењу и усвајању језика.

Литература

- Бошњаковић 2009: Жарко Бошњаковић, Однос стандардних и дијалекатских особина у говору ученика неких банатских основних школа, *Научни састанак слависта у Вукове дане* (Београд) 38 (1), 341–350.
- Вуксановић и Милосављевић 2005: Радојка Вуксановић и Бојана Милосављевић, Учтивост у језику телевизије, у: *Шести лингвистички скуп Бошковићеви дани*, Подгорица: ЦАНУ, 199–211.
- Ивић 1991: Павле Ивић, *Из историје српскохрватског језика* (изабрани огледи 2), Ниш: Просвета.
- Клајн 1996: Иван Клајн, Лексика, у: *Српски језик на крају века*, ур. М. Радовановић, Београд: Институт за српски језик – Службени гласник, 37–87.
- Ликоманова 2012: Искра Ликоманова, Језичка ситуација на српском подручју данас, *Јужнословенски филолог* (Београд) LXVIII, 147–157.
- Лубаш 2009: *Władisław Lubaś*. Актуелни покушаји нормирања говорне врсте језика у српском и другим словенским језицима, *Научни састанак слависта у Вукове дане* (Београд) 38 (1), 6–14.
- Милетић 1933: Бранко Милетић, *Изговор српскохрватских гласова: експериментално-фонетска студија*, Српски дијалектолошки зборник V.
- Пипер и Клајн 2013: Предраг Пипер и Иван Клајн, *Нормативна граматика српског језика*, Нови Сад: Матица српска.
- Правопис 2010: Митар Пешикан, Јован Јерковић и Мато Пижурица, *Правопис српског језика*, Нови Сад: Матица српска.
- Ристић 2006: Стана Ристић, *Раслојеност српске лексике и лексичка норма*, Београд: Институт за српски језик САНУ (Монографије 3)
- Торић 2009: Божо Торић, Неке супстандардне појаве у савременом српском језику, *Лингво-маргиналије*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност, 98–102.

Summary

On the Relationship between Literary and Dialectal Forms of Some Words with Phoneme *h* in the Speech of Students of Teacher Training Faculty in Belgrade

Bojana S. Milosavljević

In this paper we analyzed how students of Teacher Training Faculty in Belgrade use literary and non-literary (dialectal) forms of some Serbian words with phoneme *h* (for example: verb *дахнути* / *данути* душом, *омахнути* / *оманути* на испиту, *махнути* etc. nouns: *снаха* and *снаја*; verb forms of aorist: *дођох* and *дођо* etc.). The usage of these words's forms was considered in the context of current linguistic condition and changes and processes.

We concluded this. There is the process of changing the hierarchy of literary and non-literary (colloquial, dialectal) items in Serbian language. In fact, as it already has been indicated in the other researches, we can talk about the disappearance of the hierarchy and of the balance between literary idiom and non-literary (colloquial) idioms in our language.

Keywords: Serbian language, phonem *h*, non-literary (dialectal) form, literary form, everyday (colloquial) speech

Прилог: Тест неформалног знања коришћен у истраживању

I. У следећим реченицама подвуците облик речи који користите у говору.

1. Кад ветар **духне** / **дуне** свом силином, прозори трепере.
2. Од јаке експлозије уши **заглухну** / **заглу**.
3. Замало да **оглухнем** / **оглу** од толике вике.
4. Нервозни младић **замахне** / **замане** шаком па удари у сто.
5. Стари људи често само **одмахну** / **одману** главом и млади знају шта им ваља чинити.
6. Велики број студената **омахне** / **омане** на испиту.
7. Идем у собу да **одахнем** / **оданем** мало.
8. Дајте, људи, да **дахнемо** / **данемо** душом!
9. Од неспавања јутром **подбухнем** / **подбунем** у лицу.
10. Ја **кихнем** / **кинем** бар једанпут на дан.
11. Има **подбухло** / **подбуло** лице.
12. Ово је моја **снаха** / **снаја**.
13. Глас јој је **храпав** / **рапав**.
14. Волим када је корица хлеба **хрскава** / **рскава**.
15. **Грехота** / **греота** да му се смејемо.
16. **Страх** / **стра** ме да уђем у овај подрум.

II. Речи у загради употребите у датом контексту:

1. Ја управо _____ (**доћи**) кући.
2. Чекао сам пријатеља читав дан, али га не _____ (**дочекати**).
3. Не _____ (**погледати**) ко ме звао.
4. Свакако _____ (**бити**) дошао на рођендан да си ме позвала.
5. То је то! Ето, _____ (**испричати**) ти целу причу на брзину!
6. Ти ме чекај овде, а ја сад _____ (**отићи**) да донесем нешто за јело.